

המנהיג, הדיקטטור והפרט

"יִפְקֹד ה' אֶל־לִהֵי הָרוּחַת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה" (כו, טז). כך מתפלל משה על דבר יורשו. אך מה משמעות הכינוי בהקשר של מינוי מנהיג? נראה שהתשובה ניתנה על ידי המדרש (תנחומא פנחס, י), אך כדי להבינה נצטרך קודם ללמוד קטע מהתוספתא (ברכות ו, ה) הקובע נוסח של ברכה לא כל כך ידועה ברבים: "הרואה אוכלוסין (ציבור גדול) אומר: בָּרוּךְ חָכֶם הָרָזִים". התוספתא מוסיפה הסבר: "שאיין פרצופותיהן דומין זה לזה ואין דעתם דומה זו לזו". דווקא על רקע 'אוכלוסין', מסה גדולה מאוד של אנשים, מדגישה הברכה את ייחודיות הפרט האנונימי. בכל אדם, מתגלה חלק של האמת. לכל אדם פרספקטיבה ייחודית של העולם.

ברעיון זה מצוי, לפי המדרש, המפתח להבין את ההתייחסות ל'אֶל־לִהֵי הָרוּחַת'. משה מתפלל לפני מותו ואומר: "רבש"ע גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד ואין בשל בניך דומה זה לזה, כשאני מסתלק מהן בבקשה ממך... מנה עליהם אדם שיהא סובל לכל אחד ואחד לפי דעתו... שנאמר יִפְקֹד ה' אֶל־לִהֵי הָרוּחַת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה". המנהיג צריך להתייחס לציבור לישראל, אך גם להבין את 'ר' ישראל, את האדם האינדיבידואלי על צרכיו וכאביו, ועל השונה שבו. זוהי הירושה הפוליטית שמשאיר משה, וכפי שאמר ר' חיים שור אשכנזי ('תורת חיים' בבא בתרא עה ע"א) זוהי מהות האצלת הרוח שהאציל משה לזקני ישראל (יא, כה), ש"גם המה ידעו לסבול דעת כל אחד".

בָּרוּךְ חָכֶם הָרָזִים, היא לפי זה ברכה על השוני. בעין אי"ה, פירושו הבלתי גמור לאגדות התלמוד (ברכות, עמ' 370) מלמד הראי"ה קוק שזאת ברכה על הסובלנות: "שראוי לאדם להרגיל עצמו בסבלנות לעניין תכונות ודעות הפכיות מתכונותיו ודעותיו הוא". פלא! הראי"ה מלמד אותנו, שאע"פ שאנו משוכנעים, לפעמים בצדק, "שאיין תועלת בתכונות ההן והדעות ההן, והן הפכים מהתכונה הישרה... יש רז המאחד ומקשר" ביניהם ושואף אל התכלית דווקא "מהפירודים הפרטיים". הברכה מלמדת אותנו "שראוי להביט בעין יפה על כל הדעות...". אולם חייב האדם "להשכיל לבחור מכל אשר ראו עיניו את הטוב ואת היפה לשלימותם הרוחנית והגשמית, אז יהיה אוהב את המקום ואוהב את הבריות". מרצון האדם שכולם יהיו כמוהו, "באה חסרון הסובלנות וצרות עין ושנאת הבריות". כל אחד מאתנו זקוק לאחרים, "על כן" מוסיף הראי"ה, "את כולם אאהוב וכולם אכבד". זהו, לפי אשתי הפסיכולוגית, גם סוד הזוגיות.

פוליטיקה וכלכלה

התוספתא מוסיפה ומספרת לנו (לפי הנוסח בברכות נח ע"א) ש"בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בחר הבית, אמר, "ברוך חכם הרזים". אבל הוא הוסיף ברכה משלו: "ברוך שברא כל אלה לשמשני". בן זומא מוסר לנו בכך את סודה של הכלכלה, סוד חלוקת העבודה: "הוא היה אומר, כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכל; חרש, וזרע, וקצר, ועמר, ודש, וזרה, וברר, וטחן, והרקיד, ולש, ואפה, ואחר כך אכל. ואני משקים ומוצא כל אלו, כשהוא מתקן לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש, גזז, ולבן, ונפץ, וטוה, וארג וצבע ותפר ואחר כך לבש. ואני משקים ומוצא כל אלו כשהוא מתקן לפני. כל אמניות שוקדות ובאות לפתח ביתי, ואני משקים ומוצא כל אלו לפני".

הרעיונות שהבאנו לעיל, מתארגנים במשנתו של הרמב"ם במורה נבוכים, בתיאוריה פוליטית אחרת, מפוכחת. התיאוריה בנויה בשתי קומות. בקומה הראשונה נמצאת הקביעה שהאדם זקוק לארגון: "האדם הוא מדיני בטבעו", למה? התשובה נמצאת ברעיון חלוקת העבודה בעולם מקצתו עוין לאדם. הרמב"ם סובר (ח"ג, כז, בתרגומו היפיה של מיכאל שוורץ) שהקיום האנושי אינו אפשרי "אלא אם כן הוא מוצא את כל מה שהכרחי לו... מזונותיו ושאר הנהגת גופו, כגון דיור, רחצה וזולתם. אדם בודד אינו יכול להשיג זאת כלל... אלא בהתאגדות המדינית". אולם בכך לא די, יש קומה שנייה. מורי פרופ' שלמה פינס ע"ה, לימד אותנו שהרמב"ם הדגיש (ח"ב, מ), וזה חידוש שלו, שהמיוחד באדם הוא הגיוון הרב בין הפרטים, בין האנשים השונים. שינויים מקריים מתרחשים בכל מין, וחתולים וכלבים הם דוגמה נאה לכך, אולם השינויים בין בני אדם גדולים יותר. הרמב"ם נותן לנו דוגמה המוכרת לדאבוני לכולנו: "עד כדי שמוצא אתה את אכזריותו של האחד מגיעה לשלב בו הוא שוחט את הקטן שבבניו מעוצם הכעס, ואחר חומל על פשפש או חרק ואינו הורגו מתוך רחמים". השינויים הללו הכרחיים הם כדי להבטיח את מלוא הגיוון של עבודות שהחברה צריכה. ואולי נוסיף לכך, אליבא דהראי"ה קוק גם את ה"מקצועות" הבאות "להרחיב דעתו של אדם, ככל חכמות היופי" והאמנות ש"אי אפשר שיצאו לאור כי אם על ידי הבדלי תכונות", כלומר כשרונות אינדיבידואליים.

כך הגענו לקומה שלישית: "מכיון שטבע האדם מצריך שבפרטיו יהיה שוני כזה... בהכרח לא ייתכן שתתקבץ חברה זאת אלא באמצעות מנהיג אשר יקבע שיעור ומידה למעשיהם, ישלים את החסר, וימעיט את המוגזם, ויקבע מעשים ודרכי מוסר שעל כולם לבצעם תמיד בדרך אחת, עד שהשוני הטבעי יוסתר על ידי ריבוי התיאום", תיאום שהוא מדיני וחברתי ולא טבעי "ואז החברה תהיה מסודרת". אולי יש יד נעלמת המסדרת את החברה, אך יש צורך גם ביד גלויה. הרמב"ם המפוכח מסכם את האסטרטגיה הפוליטית בשתי דרישות: [א] "שיבוטל העושק שהם [בני האדם] עושים זה את זה" והאדם לא יורשה "לעשות מה שהוא רוצה ומה שיש לאל ידו לעשות" תוך ניצול הכוח שבידו. [2] "שיקנו (המחנכים) לכל איש מידות המועילות... כדי

שהמדינה תהיה הרמונית". "יפקד ה' א-לֵהי הָרוּחַת... אִישׁ עַל הָעֵדָה", כדי שהרזים של היחידים לא יסכנו את עצמם ואת החברה.

מי שראה את צילומי חגיגות קוריאנה הצפונית לרגל ששים שנה להיווסדה, ראה המסות הצועדות כרובוטים מושלמים. הכוליות התקבלה תוך התפוררות האינדיבידואליות ברודנות מוחלטת, אוכלוסין ללא רזים. הראייה קוק הדגיש את האינדיבידואליות ככוח עצום השופע יצירה. הרמב"ם הדגיש את הצד השני, את ההכרח בהנהגה שתהפוך את הריבוי להרמוני. ואולי שניהם צדקו גם יחד. באינדיבידואליות יש ברכה, אך גם יסוד הרסני. היא יכולה להוביל לאנרכיה ולחולשה עצומה, לאי האפשרות לעמוד נגד סכנות חיצוניות ופנימיות.

מה שנכון לגבי המדינה, נכון גם לגבי חבר המדינות. אי האפשרות להתגבר על האינטרסים הפרטיים, ביחס לקוטבי הרשע, הסטליניסטי והפונדמנטליסטי-טרוריסטי, מבשר כאוס מסוכן. כפי שלימדו אותנו הפילוסוף היהודי קסירר והרי"ד סולובייצ'יק, העולם נברא לא רק אחרי התוהו ובוהו, אלא מעליו. מה שמבדיל ביניהם היא קליפה דקה, ולמטה לבה בוערת המאיימת, חלילה להתפרץ. גורלה של האנושות תלוי בהכרת ברכתם וסכנתם של 'הרזים' כאחד.

כינוי זה, 'א-לֵהי הָרוּחַת', מופיע גם בפרשת קרח (טז, כב), שם הוא מתייחס אל ידיעת ה' את מחשבות האדם, הרוח שבתוך הבשר.

זהו בעצם מה שחכמי הקבלה קראו "הניצוץ הא-להי" הנמצא בכל אדם, והחסידים כינו, שורש הנשמה. אמנם כן, יש הבדל כמותי ואיכותי בין הפרספקטיבות השונות. אם נשתמש במודל העץ הנפוץ בהקשר זה, הרי שיש בני אדם שהם בחינת עלים, יש המהווים ענף, ויש הנמצאים בגזע האילן ואולי בשורשים. ואף על פי כן כולם ביחד הכרחיים כדי ליצור את הציבור, ולכל עלה כלורופיל משלו.